

1917

ՅԵՏԱԴԱՐՁ ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ

Տիեզերական պատմութեան մէջ նորօրինակ դէպքերով առյցեալ եզական տարիք եղաւ համաշխարհական պատերազմի այս չորրորդ տարին։ Ազգերու միջազային օրէնքները այնպիսի յեղափոխութեանց ենթարկուեցան, որ զազդիական յեղափոխութիւնը գերազանցեցին։ «Հարկ լուծանէ զօրէնս» բանաձեւը՝ կեդրոնական կայսրութիւնը իրենց սկզբունք դարձուցած՝ ամէն միջոց ձեռք կ'տռնուն զինեալ թէ անգէն հակառակորդ ժողովուրդները զոհելու կրօնասիւ։ «Մեծ ու պզտիկ ազգերու իրաւունքին և ազատութեան համար մարտնչիլ ու տոկալ», ահա սկըզբունքը դաշնակցաց, որոնք մեծագոյն զոհողութիւններ աչք առած պիտի նշնին մարդկութիւնը իրտահական զինամուլութենէն ազատել և յարատև խաղաղութեան պայծառ հանգրուանն առաջնորդել։

Տեղի ունեցած տիտանային զէպքերը շարժալուսանկարի տեսարաններու երազութեամբ իրար յաջորդեցին՝ մանաւանդ ի Ռուսաստան։ Տապալած հզօր կայսրութեան աներակներուն վրայ կայրմիք դրոշի իշխանութիւնը զարհուրելի պատրանքի մատնեց ազատամիտ ազգերը, Հոն ակնյայտնի կը տեսնուին ծայրայեղ ռամկավարութեան սխալմունքը, եղեռնագործութիւնը, ինչպէս տեսնուեցաւ ձարական ինքնակալութեան պատրանքները, վատութիւնները։ Եւ մինչ ի Ռուսիա մոլեգին ընկերվարութիւնը կ'ուրանայ սրբազան հայրենիքի անունը, անդին Տեսոն Միջազայնական ընկերվարականները կոկորդալի կ'աղաղակեն «Deutschland über alles»։ Եւ Լէյնի ու Դրոյցի, արեւմտեցի ռամկավարութեան այդ գաղափարապաշտ լիարները չեն վարանիր խաղաղութիւն մուրալ Գուլիէլմոս և կարողոս կայսրեն։

Բուն զօրավարներէն, վարչապետներէն, մինչ ասդին անգլիական և ֆրանսական և դաշնակից ռամկավարութիւնը չի կարենալով «երկարե կտուրով և փայլակեցալոս առեկրով» յաղթահարել կատաղի և վայրագ զօրավարներու և նախարարներու կուռ զօրութիւնը՝ Գերման ինքնակալին, կ'ուխտէ բարոյական և նիւթական դիմակալութեամբ, տկարացնելով զգետնել՝ արիւնաբար և հիտրուն։

1917ի քաղաքական զէպքերու երազընթաց տեսութիւնը զմեզ կը համոզէ որ երբ յեղափոխական Ռուսաստանը դեռ զենքերը չէր նետած, Գերմանիա և իր ճորտերը կը զգային յառաջել զէպ ի պարտութիւն՝ քանի որ Վերսէյնի դիմաց գերմաններու արիւնը և զահածառանգի համարաւ զհուսած էին, Գաղղիոյ ճակատը խորտակելու խաղկանքին։ Խաղկական ճակատին առջև՝ Աւստրիական բանակները պարտուած՝ հանգրուանէ հանգրուան նահանջելով հազիւ հազ կը տուկային պաշտպանողական դիրքը չկորսնցնել։ Վերահաս Ռուսական յեղափոխութիւնն և բանակին կազմալուծումը ոգի տուին Գերմանիոյ և Աւստրիոյ ու իրենց ճորտերուն, ուժ տալ հետեւեալ ծրագրին։

ա. Սասակացնել ընդձովեաներով նաւամարտը. դաշնակից պետութեանց պարենաւորումը ջլատելով, գերման ազգերու յաղթութեան յոյսը վերաճարծել, և Անգլիան սովելով՝ պարտութեան հարկադրել։

բ. Օգտուիլ ռուսական յեղափոխութենէն՝ զայն զինուորական և քաղաքական կատարեալ կազմալուծութեան մղելով, ճիշդ այն քաղաքականութեան ոճով՝ որոնք մեծագոյն գործ տեսած կ'ըլլան՝ բազմութեան շփոթած պահուն։

գ. Ամէն միջոց բանեցնել թշնամի և

չէզոք պետութիւններու մէջ տարածայնութիւն և շփոթութիւն առաջ բերելու՝ ձեռք առնելով վճարուած ազդեցիկ մարդիկը, յօգուտ պերմանական խաղաղութեան առաջարկին:

Այս ծրագրին համեմատ, յունուարէն մինչև ապրիլ ընդծովեաներու նախճիրները զարհուրելի եղան. անկէ յետոյ մեղմացաւ և վերջնական գերման յաղթութեան անբաւական նկատուեցաւ, մինչ ըստ Վոն Դիրբիցի՝ երեք ամիս բաւական պիտի ըլլար Անգլիան փճացնելու: Երեք ամիսը, վեց ամիս, ապա ինն ամիս և հուսկ յետոյ անասնման ժամանակի մը հարկը տեսնուեցաւ Գերման ծովակալութեան ընդծովեաներով ովկիանոսները նուաճելու: Այսպիսի յայտարարութիւններով և սաւառնակներով ու Մերէլիններով քաղաքներու ժողովրդոց դէմ զործուած ուժերներով մինչ Գերմանի և իրենց զաշնակիցները յայտարարեց թէ ընդծովեաներով պատերազմը սնանկացած յոյս մ'էր: Իր բանախօսութիւնը ռամկավար սկըզբունքներուն ուժ ներշնչեց և համոզեց որ ինքնակալի վարչութիւնը՝ ռամկավար պետութեանց վարչութիւնէն ստորադաս էր: Գուլիէլմոս կայսրը հարկադրուեցաւ բարեփոխութիւններ ներմուծել իրուսիոյ սահմանադրութեան մէջ, իսկ Պեթման Հոլլէկ դիւանապետը հարկադրուեցաւ հրաժարիլ Յաջորդը, Միքայէլիս՝ չկրցաւ (ըստ իր բացատրութեան) « զանազան կենդանարներու ծանրութեան տակ » երկայն տոկալ. տեղիք տուաւ Պալիերիոյ Նախարարապետ Վոն Հէրզլինկի՝ որ հարկ տեսաւ երեսփոխանական ժողովի անդամներէն իրեն օգնականներ ընտրել: Այսպիսի փոփոխութիւններ ապացոյցներ էին Գերմանիոյ կոծիկն ճաթառածութեան, և վերջնական յաղթանակի հեռապատկերին մշուշի մէջ թաղուելուն: Այլ ևս օգոստոս փառ սնապարծին ծայր կերկրած էր, ու միայն Քրոնթրինն և Հինտենպուրկ կը յաջողէին Պեռլինի մէջ երեւակայական

համեմատութիւններ ցոյց տալ՝ Արեւմտեան ճակատներուն յառաջադիմութեամբ, մինչդեռ իրապէս Անգլիօֆրանսական դիմադարձութեանց տեղիք կու տային Վերտէնի, Շարմանայի և Ֆլանտրայի մէջ: միայն Քամպրէի դէմ եթէ անգլիացոց յարձակումը ձախողեցաւ, գերմանացոց աջ թևն ալ ոչ սակաւ տկարացաւ:

Գերմանիոյ սարուկ զինակից Աւստրիան ալ ևս անգոր զարձած էր իտալական յարձակումներուն դիմադրելու: Քարաօյի անառիկ բարձունքները հետզհետէ կորսնցընելով թրիշադի զբաւումը մօտալուտ կը տեսնուէր: Կացութիւնը փրկելու համար հարկ էր զօրաւոր հակալարձակում մ'ընել, և սակայն երկրին մէջ սովը սաստկացած, զանձը պարպուած և հպատակ ցեղերու խլրտուիները յուսահատական դարձած էին: այնպէս որ եկող զացող վարչապետները զիջումներով և մօտալուտ խաղաղութեան յանկերգով ժողովուրդը կ'օրորէին:

Պուլկարիան տիրանալով Սերպիական Մակեդոնիոյ, յունական Քալվապին և Ռումանիոյ Տօպրուճային, չէր յաղգներ փորձ մ'ընել դաշնակից զօրաբանակը Սելանիկի ծովը թափելու:

Թուրքիան ձեռքէ հանած էր հայական նահանգները, և Անգլիան իրմէ վրէժը լուծած էր Տօրտանէլի և Քուդ-էլ-Ամառայի ձախողանքին, ազատագրելով Մէքքէն, Պաղատաղ, Երուսաղէմը, որ է ըսել Արաբիան, Միջագետքը և Պաղեստինը:

Յունաց թագաւոր մամլին խարկանքը դաշնակցաց համբերութիւնը վերջացուց: Ելլադայէն վտարեցին զահլնկէց Կոստանդինը և իր Հոհենցոլլէրն կողակիցը: Խորագէտ Վենցելուս քաղաքականութեան զուլիս անցնելով, վճռականօրէն Յունաստանը դաշնակցաց դատին միացուց, և անտարակոյս Սելանիկի ճակտին վրայ զօրծն դեր մը կատարուեցաւ, քանի որ աւելի զիւստանը քան զօրավար Սէնայլ սպարապետը Պրանսա կանչուեցաւ ու տեղը կորովի զօրապետ մը նշանակուեցաւ:

Գերմանիան թէ և այն ժամանակ յաղթութեան փողերը կը հնչեցնէ Արեւելեան ճակատ

տին ծանօթ շահատակութիւններով, բայց կը տագնապլի բովանդակ գաղթականութիւններուն կորուստով և Արևմտեան ճակատի ձախողածներով. և ահաբեկած սովէն ու ներքին իւրտութիւններու սպառնալիքէն հաշտութեան առաջարկներու փորձին կը միացնէ լիբը սպառնալիքը՝ բովանդակ մարդկութեան, էւ ահա՛ իրեն դէմ աշխարհիս մեծագոյն և հզօր հասարակապետութիւնը սուրբ կը շողացընէ, Վիլսոն արդարասէր պիտի օգնէ՛ Գաշնակցաց, Ամերիկեան միլիտաններով, պարէններով, անսպառելի ռազմամթերներով և երիտասարդ բանակներով, Նա արդէն հրատարակեց Նախ Գերմանիոյ, ապա Աւստրիոյ դէմ պատերազմ. Նոր Աշխարհի զրեթէ բոլոր հասարակապետութիւնները և հին աշխարհի Չինաստանը հետեւեցան իր օրինակին:

Վիեննայէ և Պետլինէ արձակուած Գերման խաղաղութեան փորձերը վիժեցին: Ո՛չ Սպանիական միջնորդութեան ձայնը և ի՛շ ալ Քահանայապետական առաջարկը յուսադրիչ արգասիք մը ունեցան: Էւ մինչ ժողովուրդներ կը գարհուրին, Գերման զինամուլ դիկտատորութիւնը կը հրճուի կալիցիայէն դէպի Ռիկա դիւրաւ արշաւելուն և Պրուսիոյի Ռուսական յարձակումի փորձը փճացնելուն՝ շնորհիւ ընկերվարական ապստողջ սկզբունքներուն, որոցմով ջլատած են ռուսները և իրենց զինուորական բովանդակ մարմինը վիթխարի դիակ մը դարձած է: Գերմանը ուզեորուած այս իրականութեան հանդէպ, դեռ Ամերիկեան օգնութիւնները Խրոպա չի ժամանած՝ կ'ուզեն կայծակնաբար հարուածել դաշնակիցները, և ահա՛ վհատած Աւստրիոյ սիրտ տալու դիտումով կը վճռուի յարաբերով և խորամանկ միջոցներով, ինչպէս ի Ռուսիա, նոյնպէս Քատտունայի զօրքերուն մտքերը պղտորելով կեղբոնական չորս Պետութեանց միացեալ զօրութեամբ զրոհ տալ խաղաչուց վրայ: Կը յաջողին Քարթէղդոյի հարուածով խուճապի մատնել խաղաղական բանակները՝

որոնք դէպ ի թալիամենդոյ, դէպ ի Բիււլէ ընկրկելու պահուն, անդին Ռեդրուկաւ տի մէջ Պօլշէվիկներ կը տապալեն Քէրէնսկիի վարչութիւնը, կը ձեռնարկեն դաշնակիցները դաւելով՝ հայրենիքը մատնել Գերման կամայականութեան՝ խաբեպատիւ անջատ հաշտութիւնը աղբիւրելով:

Սանձարձակ ընկերվարութեան սխալները և քննաքննող ռըքան որ դառն դաս մը եղաւ դաշնակցաց, այնքան կեղբոնական կայսրութեանց ախորժները զրգոնց: Դաշնակիցները հարկադրուեցան տիտանական պայքարին ամբողջ ծանրութիւնը վրանին ընդունիլ, մինչ Ռուսաստան՝ Լէնինի և Դրօցքիի դիկտատորութեամբ դասալիք եւ դած (որոնց սկզբունքներու ժահրը և Գերմաններու մեքենայութիւնները ընդհանուր խաղիւն վարակել կը փորձեն) և Ամերիկեան օգնութիւնները հասնելուն ամիսներ կը կարօտին՝ ընդհանուր մարդկութիւնը ճգնաժամեր կ'անցնէ: Սակայն կեցցէ՛, այս անգամ պատանեկութիւնը, որ Գողթիթի դէմ իբրեւ նոր Դաւիթ պայքարելով կասեցուցած է Աւստրոգերման յառաջարկութիւնը Խրաբայի ստորոտը, Բիււլէի երկայնքը: Այո՛, այդ 17, 18, 19 տարեկանի պատանիները զպրօքի շրջանէն, հայրենիքը փրկելու սուրբ զօրծին կոչուած, զէն ի ձեռին, կուրճերնին դէպի թշնամին՝ գունդագունդ գոհուելով արգիւցին կայսրներու յաղթութեանց դափնիի հիւսուածքը: Այժմ անոնց բուռն սպառնալիքներուն մէջ, անհանգստութիւն և երկիւղ միայն կը նշմարէ ազգերու ժողովը. և թշնամի՛ն իսկ կը նախատեսէ որ, եթէ դեռ ուրիշ յաղթութիւններ եւս ունենայ Արևմտեան ճակատին վրայ, վերջնական յաղթութիւնը Արդարութեան և Իրականց վերապահուած է: Չինամուլութիւն և արհաւիրք մարմնացնող կատաղի ցուլը խորտակուած պիտի տեսնէ իւր եղբիւրները և դիտապաստ պիտի խնայ մարտընչող ազգերու հզօր կամքի հարուածներուն տակ:

Հ. Ն.